

הגרעין האיראני וההתבססות האיראנית בסוריה – משחק חדש מתחיל

עמוס ידלין ואסף אוריון

לאחר שתי המהלומות שספגה איראן בשבוע שעבר, אין מקום לשאנונות או לשביעות רצון מוגזמת. יש לעקוב מקרוב אחר המדיניות העדכנית שיאמצו כל השחקנים המעורבים. עד כה ניהלה ישראל מדיניות נפרדת מול הגרעין ומול מלחמת השלוחים של איראן; כעת עליה לגבש מדיניות אינטגרטיבית וארוכת טווח, ולחתור לתיאום מאמצים ולשיתוף פעולה עמוק עם ארצות הברית, מדינות אירופה ומדינות האזור. תיאום אופרטיבי ואסטרטגי עם רוסיה נותר חיוני. מול אתגר הגרעין האיראני נדרש לכונן "מפעל התרעה אסטרטגי" משותף עם ארצות הברית וידידות נוספות, כדי למנוע הפתעות הוות גורל.

במהלך "מאי הנפיץ" הגיעו שתי מגמות אסטרטגיות הקשורות באיראן לצומת דרמטי: בתחום הגרעין, נשיא ארצות הברית דונלד טראמפ הכריז על פרישה מהסכם הגרעין (JCPOA), ואילו בסוריה, בעקבות שיגור רקטות כושל של כח קדס לשטחה, ביצעה ישראל תקיפה נרחבת על נכסיה הצבאיים של איראן במדינה זו, וגלגלה לאחור היערכות מצטברת של חודשים רבים. בצומת אירועים זה נפגשו מספר צירים: שאיפות הגרעין של איראן, התבססותה בסוריה ומאמציה לבסס יכולת טילית מדויקת כאיום על ישראל, וכן מפגש בין המדיניות של ממשלות ארצות הברית וישראל בהקשרים אלה. התלכדות זאת יוצרת מצב חדש בדינמיקה המסובכת במזרח התיכון.

תוכניות הגרעין של איראן

חשיפת ארכיון תוכנית הנשק הגרעיני של איראן על ידי ראש הממשלה בנימין נתניהו נועדה להכין את הבמה להכרזת טראמפ בדבר פרישת ארצות הברית מ-JCPOA, לחזק את עמדתם של חברי הצוות החדש של הנשיא – שר ההגנה מייק פומפאו והיועץ לביטחון לאומי ג'ון בולטון – ולשכנע בעניין זה את המשוכנעים ממילא, בסיס תומכיו של הנשיא. חשיפת ה"ספרייה" השלמה, שחלקים עיקריים מתוכה הגיעו כבר לפני מספר שנים לידי קהילות המודיעין והקהילה הבינלאומית, חיזקה את גישתם בהקשר זה של מומחים ומקבלי החלטות רלוונטיים, כל אחד בעמדתו. עם זאת, נתניהו חשף בהצגתו שני רכיבים חשובים: הראשון, אין מדובר בארכיון בלבד אלא בבסיס ידע ובתוכנית מגירה, מוכנים לשימוש כאשר תחליט איראן לפרוץ לפצצה. השני, הסכם הגרעין מבוסס על הצהרה איראנית שקרית לחלוטין, כי יעודה של תוכנית הגרעין אינו נשק גרעיני. מכאן שבשום אופן אין לאפשר פקיעתן של מגבלות עיקריות על תוכנית הגרעין לאחר 10 – 15 שנים (בהתאם לפסקת ה-Sunset) במסגרת הסכם, שאחריה תקבל איראן לגיטימציה להיות בטווח קצר מאוד מפצצה (כפי שהודה גם הנשיא ברק אובמה). החלטתו של הנשיא טראמפ לפרוש מההסכם לא הפתיעה, בהתחשב בהשקפותיו הנחרצות על קודמו בתפקידו ועל מורשתו ובהסתמך על קביעותיו המפורשות בעבר בדבר היות עסקת הגרעין "הגרועה ביותר שנחתמה אי פעם". צחצוח החרבות של טראמפ כהקדמה למשא ומתן קשוח עם איראן על אודות הסכם חדש מסתמן כדפוס פעולה חביב עליו, כפי שניתן לראות גם בהתנהלותו מול צפון קוריאה וב"מלחמת הסחר"

עם סין. האם הוא מחפש עסקה טובה יותר עם איראן, קריסת משטר או "קאזוס בלי" לצעדים צבאיים? זאת עדיין שאלה פתוחה.

בציר ההתבססות איראן בסוריה

ב-9–10 במאי הגיעה ההתנגשות ביניהן לשיא, הראוי לפרספקטיבה היסטורית. מאז 1979 מנהלת איראן מלחמת שלוחים ארוכה מול ישראל, שמצאה עצמה בעימותים חוזרים עם שליחי איראן בלבנון, בסוריה, ברצועת עזה ובגדה המערבית. הרעיון האסטרטגי של איראן הוא להתיש את ישראל ולהקיז את דמה ומשאביה, באמצעות חימוש, הכשרה, מימון והדרכת שלוחים סביב ישראל, וכל זאת, בלי מחיר בדם איראני. איראן גם ראתה בכל היכולות הצבאיות שבנתה סביב ישראל מכשיר הרתעה והסחה, מתכניתה הגרעינית. מאז תחילת המאה הנוכחית הרחיבה ישראל את תפיסת ההתמודדות עם שליחי התמנון האיראני בשלוש דרכים: פגיעה קשה בשלוחי איראן בעת העימותים עימם והרתעתם גם מחיכוך מתמשך עימם, ומכאן השקט בן 12 השנים בגבול לבנון והריסון שנוהג חמאס (שגם הוא נהנה מסיוע צבאי איראני, מאז קיץ 2014 ברצועת עזה); שיבוש קווי האספקה הלוגיסטיים (בנתיבי הים האדום, הים התיכון והנתיב היבשתי דרך סוריה); פגיעה באנשי מפתח לבניין כוח האויב, בתחומי מחקר ופיתוח וטכנולוגיות. עם פרוץ המלחמה בסוריה והאצת חימושו של חזבאללה הגבירה ישראל את תקיפותיה, בעיקר על העברות נשק איכותי שיועד לחזבאללה. כאשר ניסתה איראן, בתגובה לכך, לפתוח חזית טרור חדשה בגולן תקפה ישראל את המבצעים, את המשלחים ואת המארחים. מהלכים אלה הקפידו את הפעילות האיראנית בגולן למשך מספר שנים. ובכל זאת, הכללים הלא-כתובים של המשחק לא כללו חיכוך ישיר בין איראן לישראל.

השינוי בדינמיקה החל בשנה שעברה, עם דעיכת המלחמה בסוריה, כשפנתה איראן לקצור את פירות המלחמה שבה השקיעה רבות. האסטרטגיה האיראנית משלבת בין שכפול "מודל חזבאללה" באמצעות כוחות סוריים, להבאת מיליציות שיעיות זרות לסוריה בהיקף נרחב, אולם, להבדיל מבעבר, גם חותרת לבנות מערכים צבאיים איראניים משמעותיים לאיום ישיר על ישראל, במיוחד מערך טילים בליסטיים מדויקים, כלי טיס ומערכות הגנה אווירית. ישראל מצדה ניסתה לעצור את איראן ופנתה לארצות הברית ולרוסיה במטרה לגייסן לפעולת בלימה דיפלומטית. אך עקב חוסר העניין שלהן לעשות כן, נותר הכדור במגרשה של ישראל בלבד. תחילה נשמעו הצהרות מפי דוברים ישראלים רשמיים בדבר נחישות למנוע את ההתבססות האיראנית בסוריה; לאחר מכן הותקפו מטרות איראניות לא-מאוישות - כאיתות וללא נטילת אחריות. שילוח המל"ט האיראני החמוש לישראל ב-10 בפברואר 2018 סימן את חריגת איראן מדפוס פעולה עקיפה מול ישראל לפעולה ישירה. במקביל התפתח המענה של ישראל לאסטרטגיה העדכנית של איראן: זה כולל פגיעה ישירה בכוחותיה וביכולותיה של איראן בסוריה - בלי הגבלה לשלוחים בלבד, וכן פגיעה לא רק בהעברת נשק לחזבאללה, אלא במפעלים, מתקנים ונכסים, המרכזיים לאיום הגובר המציבה איראן על ישראל. תכליתן של תקיפות אילו משלבת מניעה פיזית של איומים מתקדמים, כגון אש מדויקת ומערכות הגנה אווירית, ובנוסף השתת עלויות על איראן, הנאתה והרתעתה מפני המשך מאמצי בנין הכוח בסוריה.

בחודש האחרון עד לירי הרקטות ארע רצף של ניסיונות מצד איראן להגיב צבאית כנגד ישראל, את כולם סיכלה ישראל טרם הירי. בליל 9-10 במאי ניסתה איראן פעמיים לתקוף את ישראל באש, על אף שחזרה אמנם לגישה העקיפה באמצעות פעילי ארגונים שלוחים. ישראל הגיבה במימוש התחייבותה המוצהרת - פגעה קשות ברבים מאתרי איראן הצבאיים בסוריה ואף בכמה

נכסי הגנה אווירית סוריים, ששיגרו טילים לעבר מטוסי חיל האוויר. אופרטיבית, אירועים אלה המחישו את חולשתה הצבאית הנוכחית של איראן בסוריה, ובה בעת את הדומיננטיות המודיעינית של ישראל, העליונות האווירית שלה ויכולות ההגנה כנגד טילים שברשותה. כל אלה משקפים את הקשיים העומדים בפני איראן בפעולה ישירה בזירה רחוקה, שבה נהנית ישראל מיתרון צבאי ברור ומקרבה לבסיסי העוצמה שלה. מבחינה אסטרטגית, נחשפה מדיניות ישראלית חדשה, שבמסגרתה אין כוונה להמתין לבניין כוחו המצטבר של האיום האיראני, וגם לא לפטור את איראן ממחיר דמים בגין מלחמתה בישראל באמצעות שלוחים. מדיניות זו נובעת מלקחיה של ישראל ממלחמתה ארוכת השנים עם שליחי איראן, בראשם חזבאללה, ועם התמיכה האיראנית בחמאס, וכן מהנסיבות הייחודיות הנוכחיות בסוריה, שבה צומחים במהירות איומים חדשים אולם יכולות ההגנה עליהן מוגבלות, כאשר ברוסיה קיימת הבנה לצרכי הביטחון של ישראל. הבמה מוכנה לפרק חדש בסאגה המתמשכת.

משמעויות

בחזית הגרעינית הדינמיקה שתפתח מעתה ואילך תלויה במספר רב של שחקנים ובחירותיהם האסטרטגיות. לכן עשויה להתפתח קשת תרחישים רחבה: מניסיון של איראן ויתר המדינות החתומות על הסכם הגרעין להציל את העסקה, לבודד את ארצות הברית ולעקר את הסנקציות המתחדשות, דרך אפשרות ביניים, של חידוש העשרת אורניום "אזרחית" על ידי איראן, ועד פרישת איראן מה-NPT, ואולי אף פריצה לפצצה בחיפוש אחר חסינות גרעינית מתקיפה, על פי תקדים צפון קוריאנה. הכלכלה ממלאת תפקיד מרכזי במשחק זה: יציבותה הפיננסית, החברתית והפוליטית של איראן תלויה גם בתגובותיהן של מדינות אירופה השותפות להסכם הגרעין, וכן בתגובתם של חברות בינלאומיות ושל שוקי העולם. בשלב זה קשה לזהות בארצות הברית מענה מחושב, מתוכנן ומוכן היטב לקראת התרחישים השונים, ולפיכך עלול נטל כבד ליפול על כתפיה של ישראל.

בחזית המאבק בין ישראל לאיראן, האירועים האחרונים מחייבים הערכת מצב עדכנית אצל כל הצדדים. על ההנהגה האיראנית לקחת בחשבון את מדיניותה החדשה של ישראל ולשקול היטב את מהלכיה הבאים בסוריה. מפקד כח קדס, קאסם סלימאני, מתמודד כנראה עם ביקורת חריפה מבית על כשל הניסיונות לפגוע בישראל והמחירים ששילמה איראן עקב תגובתה של ישראל, ואילו נשיא איראן, חסן רוחאני, סופג אש עקב המכה שספג הסכם הגרעין עם פרישת ארצות הברית ממנו. ההתעצמות העתידית של איראן בסוריה נבחנת קרוב לוודאי מחדש בטהראן, ובמצב הנוכחי אין לקבוע אם ההתנגשות תביא לצמצום המאמצים או דווקא להגברתם, אולי תוך חזרה לשימוש עיקרי בשלוחים. בהיעדר גבולות משותפים וכוחות סמוכים, "מלחמה" ישירה בין איראן לישראל תישאר לפי שעה מוגבלת לחילופי מהלומות אוויריות ובליסטיות, בתוספת מבצעים מיוחדים והתקפות סייבר. את התגמול נגד ישראל יכולה איראן עדיין לחפש גם בזירות אחרות, כמו תימן (בטילים בליסטיים או פגיעה בשייט הישראלי), או אף בחלופה מסוכנת יותר, מלבנון. חזבאללה, שנדמה כי הוא נרתע מלתקוף את ישראל ובכך לסכן את הישגיו הפוליטיים – כפי שהמחישו תוצאות הבחירות לפרלמנט, שנערכו באחרונה בלבנון, כמו גם את האוכלוסייה השיעית הלבנונית, עשוי לספק את היכולות הצבאיות הדרושות לאיראן עתה לשימוש בסוריה. לא ניתן להוציא מכלל אפשרות הסלמה, שתיגרם עקב מיסקלקולציה. איראן עשויה לנסות להצית את

האש ביהודה ושומרון וברצועת עזה, אך השפעתה שם מוגבלת, ואילו בעידן 'המדינה האסלאמית' יגררו פיגועי חו"ל השלכות בינלאומיות שליליות מאוד לאיראן. רוסיה, אשר הסתייעה מאוד בכוחות איראן ושלוחיה בהגנה על משטר אסד בשנות המלחמה, מגלה סובלנות למהלכי ישראל נגד איראן, ואולי אף מאפשרת אותם, כל עוד אינם מאיימים על אינטרסים רוסיים חיוניים בזירה – אי-פגיעה בכוחות רוסיים והישרדות משטר אסד. ארצות הברית מצדה מספקת גיבוי מדיני לישראל, אך עד עתה מגלה עניין מועט בסוריה. מדיניותה החדשה של ארצות הברית כלפי איראן תעמוד למבחן בכל רחבי המזרח התיכון, כולל בלבנט.

לאחר שתי המהלומות שספגה איראן בשבוע שעבר, אין מקום לשאנונות או לשביעות רצון מוגזמת. יש לעקוב מקרוב אחר המדיניות העדכנית שיאמץ כל השחקנים המעורבים. עד כה ניהלה ישראל מדיניות נפרדת מול הגרעין ומול מלחמת השלוחים של איראן; כעת עליה לגבש מדיניות אינטגרטיבית וארוכת טווח, ולחתור לתיאום מאמצים ולשיתוף פעולה עמוק עם ארצות הברית, מדינות אירופה ומדינות האזור. תיאום אופרטיבי ואסטרטגי עם רוסיה נותר חיוני. מול אתגר הגרעין האיראני נדרש לכונן "מפעל התרעה אסטרטגי" משותף עם ארצות הברית וידידות נוספות, כדי למנוע הפתעות הוות גורל. לקראת התרחישים האפשריים בתחום הגרעין נדרש לבנות יכולות פעולה מגוונות ואפקטיביות. לקראת מהלכי איראן הבאים במלחמת השליחים בסוריה ועל פני האזור, נדרש להיערך למענה רחב, ולא רק בסוריה. ולבסוף, כציווי תמידי, נדרש להמשיך ולהרתיע את חזבאללה ממלחמה, ובמקביל לבנות מוכנות לפריצתה.